

Universitätsbibliothek Wuppertal

M. Tvllii Ciceronis Opera Omnia

Cicero, Marcus Tullius

Basileæ, MDCLXXXII

De partitione oratoria

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1133](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1133)

M. TULLII CICERONIS
DE
PARTITIONE ORATORIA,
DIALOGUS.

Cicero filius, & Cicero Pater, loquentes introducuntur.

Synopsis Partitionum.

a b c Ratio seu doctrina dicendi in tres partes distributa: d vix orationis, orationem, quaestionem. e VIS IPSA in rebus inveniendi & collocandi, in verborum elocutione: cuius ut comes actio, sic earum rerum omnium custos memoria. f ORATIONIS autem partes Narratio & Confirmatio, qua ad dicendum: Principium & Peroratio, qua ad impellendos animos pertinent. g QVAESTIO vero alia rescripta, qua & consultatio, alia difinita, qua & causa nominatur. h Ac ut de VI ORATIONIS dicatur, Inveniendi sunt primum que ad fidem faciendam seu persuadendum & movendum pertinent. i hoc est, argumenta qua dicuntur ex reb. in re ipsa in suis, vel assumptis. (k Suis autem loci in quibus latent argumenta. l Argumenta vero inventa quadam probabilia ad fidem faciendam) m Assumpta sine arte & remota sunt, ut testimonia. n In ista qua inhaerent in ipsa re. o Testimonia autem sunt vel divina (ut oracula, auspicia, vaticinationes, responsa sacerdotum, haruspicum, conjectorum:) vel humana, qua spectantur ex auctoritate, voluntate, oratione, scriptis, patris, promissis, juramento, confessione & tormentis. p In ista vero argumenta, quae ad id totum, quod quaritur pertinent, sunt, definitio, partium enumeratio, notatio verbi: que ad id quod agitur, affectu pertinent, sunt conjugata, ex genere, forma, similitudine, differentia, conjunctis, antecedentibus, consequentibus, repugnantibus, causis, effectibus, comparatione majorum, minorum, partium. q Ex his omnibus locis argumenta sumemus & scrutabimur adhibito iudicio, levibus rejectis: communibus & non necessariis praetermissis. r Et hac de re qua ad fidem faciendam pertinent inveniendi: nam de his qua ad movendos animos conferunt, dicetur commodiore loco. s ad u q Sequitur collocatio seu Dispositio que ad causarum genera accommodanda est. x In exornatione seu laudatione iudiciali, severitiam, clementiam & delectationem: in susceptione spon. aut reformidationem deliberantii: y ad suam enim cuiusq. causa collocatio accommodari debet, z sive delectatio est, aa sive deliberatio, bb sive in iudiciali qui accuset, cc vel defendat: dd ut collocacionem referre oporteat ad voluntatem & aures auditori. ee q Sequitur ut de Elocutione. Ea versatur in dicendi genere sua spon. suo, vel mutato. Priore casu posita est in verbis vel simplicibus (quorum alia nativa, alia reperta: ut novata similitudine, imitatione, inflexione, adjunctione verborum. Item alia contentiora, graviora, leviora, nitidiora: alia propinqua, addita ad nomen, prisca, modificata, inflexa, translata, immutata, abusiva, obscurata, incredibilia, sublata, & ornata) ff vel conjunctis, qua in conjunctione occurrit numerus (us completus verbi quod propositus, item ut ne redundet) & consecutio verborum, ut ne oratio perturberetur genere, numero, tempore, persona, casu. Ac numeri, consecutionisque commune est, ut oratio sit dilucida, (non obscura) brevis, probabilis, illustris, sua vis. gg In dicendi autem genere verso ac mutato elocutio consistit si aut oratio verbum dilatur aut contrahitur. hh q Sequitur Actio, ii & Memoria.

q Et hac vi de oratorii dicta sunt. kk Ordo postulat, ut de ORATIONE dicatur: cuius quatuor partes ll Principium seu Exordium, mm Narratio nn Confirmatio, oo In quibus sit necesse, seu conjecturam confirmamus aut tollimus verisimilis allato aut propria nota. pp Quid sit, definitione illustramus, qq it Quale sit, jure factum ostendimus. Et hac de confirmatione. r Sequitur Reprehensio qua factum omnino aut tale esse negamus. tt uu Argumenta: In his autem argumentationes vel necessaria, vel probabili, eaque dirigenda vel ad fidem, vel ad motum, illustranda interrogando, percontando, imperando, optando. xx Sed & in argumentis assumptis, tamen si inartificialia sunt, arte quadam opus est in illis explicandis, quoties scilicet dicimus pro teste, vel adversus testem, pro tormentis, ad versus tormenta. yy Ultima orationis partium Conclusio, cuius partem Amplificatio & Enumeratio.

zz aaa Sequitur QVAESTIO: eaque sunt vel infinita. In qua tria genera causarum occurrunt. bbb Demonstrativum, seu laudationis & vituperationis: cuius finis honestum. ccc Deliberativum: in quo consultamus quid utile, suademus, dissuademus. ddd Iudiciale, in quo quaritur quid iustum & aequum. Finita questio sine seu conjectura his locis tractanda, & cum ea causa facta. eee & eventus querendi. fff suis quoque locis questio quid sit, definitione explicandis. ggg ut & scripti & voluntatis controversia. hhh Et hac de orationis partitionibus dicta sunt.

CICERO FILIVS.

 TVDIO, mi pater, Latine ex te audire ea, qua mihi tu de ratione dicendi Graece tradidisti; si modo tibi est otium, & si vis, CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod ego malim, quam te quam doctissimum esse? Otium autem primum summum est, quoniam aliquando Roma exeundi potestas data est: deinde ista tua studia vel maximis occupationibus meis anteferrem libenter. (b) C. F. Visne igitur, ut tu me Graece soles ordine interrogare, sic ego te vicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C. P. Sanè, si placet. Sic enim & ego te meminisse intelligam, quae accepisti: &

tu ordine audies, quae requiris. (c) C. F. Quot in partibus distribuenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In treis. (d) C. F. Cedò quas? C. P. Primum in ipsam vim oratoris, deinde in orationem, tum in quaestionem. (e) C. F. In quo est ipsa vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res, & verba, inveniendi sunt, & collocanda. Proprie autem in rebus invenire, in verbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commune, tamen ad inveniendum refertur. Vox, motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi comes est, earumque rerum omnium custos est memoria. (f) C. F. Quid? orationis quot sunt partes? C. P. Quattuor. earum duae valent ad rem docendam; narratio & confirmatio. ad impellendos animos duae; principium & peroratio. (g) C. F. Quid? Quaesitio

Quæstio quænam habet partem? C. P. Infinitam, quam consultationem appello: & definitam, quam causam nomen. (b) C. F. Quoniam igitur invenire oratoris primum est, quid quæret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fidem faciat eis, quibus vult persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat. (c) C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumtis. (k) C. F. Quos vocas locos? C. P. Eos, in quibus latent argumenta. (l) C. F. Quid est argumentum? C. P. Probabile inventum ad faciendam fidem. (m) C. F. Quomodo igitur duo genera ista dividit? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia. (n) C. F. Quid insita? C. P. Quæ inhaerent in ipsa re. (o) C. F. Testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Divinum, & humanum. Divinum, ut oracula, ut auspicia, ut vaticinationes, & responsa sacerdotum, hatuspium, conjectorum, Humanum, quod spectatur ex auctoritate, & ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut expressa: in quo insunt scripta, pacta, promissa, jurata, quæ sita. (p) C. F. Quæ sunt quæ dicis insita? C. P. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, (1) tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, & ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio verbi, ex iis autem rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo queritur, alia conjugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex conjunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum: ut definitio, ut contrarium, ut ea, quæ sunt ipsi, contrariove ejus aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: ut ea, quæ sunt quasi conjuncta, aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum eventus, id est, quæ sunt effecta de causis: ut distributiones, ut genera partium, generumve partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus insit aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. (q) C. F. Omnibusne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Unde verò scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut levis semper rejiciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. (r) C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius, quæstionumque rationem venero. (s) C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inveneris collocare. Cujus in infinita quæstione, ordo est idem ferè quem exposui, locorum. In definita autem, adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. (t) C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi, & commovendi. Quoniam fides, est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluntatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motus generæ, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est in proposito finis, fides: in causâ & fides, & motus. Quare cum de causa dixerò, in qua est propositum, de utroque dixerò. (u) C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est rei, sententiæque moderatòr: ita, ut aut

delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex: aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, Judicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen. (x) C. F. Quas res sibi proponer in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in iudicio, aut severitiam, aut clementiam iudicis: in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. (y) C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. (z) C. F. Quoniam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus: aut generum distributiones, aut à minoribus ad majora ascendimus, aut à majoribus ad minorâ delabimur, aut hæc iniquabili varietate distinguimus, cum parva magnis, simplicia conjunctis, obscura dilucidis. Lata tristibus, incredibilia probabilibus inteximus, quæ in exornationem cadunt omnia. (aa) C. F. Quid in deliberatione quid spectas? C. P. Principia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt enim ad audiendum qui deliberant, sua causa parati. Nec multum sanè sæpe narandum est. Est enim narratio, præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem, futurarum. Quare ad fidem, & ad motum adhibenda est omnis oratio. (bb) C. F. Quid in iudiciis quæ est collocatio? C. P. Non eadem accuator rerum ordinem prosequitur, & singula argumenta, quasi hæc in manu collocata, vehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimoniis, accuratiusque in singulis commoratur: perorationisque præceptis, quæ ad incitandos animos valent, & in reliquis oratione paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, & vehementius in perorando. Est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. (cc) C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longè secus. Sumenda principia ad benevolentiam conciliandam. Narrationes aut amputanda, quæ lædunt: aut relinquenda, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem, ad misericordiam conferenda. (dd) C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sanè. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti, & prevideo, & quod respiciunt, immutandum est. (ee) C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, verborumque præcepta sunt. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte sumum: alterum verbum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia, inveniendâ sunt: conjuncta, collocandâ sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, 2. quæ significata sunt sensu: Reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera. Natura, ut sint alia consonantiora, graviora, leviora, & quodammodo nitidiora: alia contra. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tanquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quàm sermonis consuetudo patitur, ornamus. (ff) C. F. Habeo de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quero. C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures

ipsæ

1. *Utrumque, tum ex partibus, &c.* Lambinus istud cum aliquo libris sequentibus totum tollit, ut invecum huc ex Topicis. & certè videri queat super vacante.

2. *Quæ significata sunt sensu.* Hæret heic Lambinus: itaque Gual-

minus annotavit: Hoc est, quorum admoniti sunt primi illi homines, qui rebus verbis, imposterant, ipso sensu significare enim, signo & tanquam novo est indicare. Et ut nunc res ipsas significant, verba, ita eadem à rebus primùm totentia & inculcata sunt.

ipſe metiuntur, ne aut non compleas verbis quod propoſueris, aut redundes. Conſecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, perſonis, caſibus perturbetur oratio. Nam, ut in ſimplicibus verbis, quod non eſt Latinum: ſic in conjunctis, quod non eſt conſequens, vituperandum eſt. Communia autem ſimplicium, conjunctorumque ſunt hæc quinque quaſi *lumina*, dilucidum, breve, probabile, illuſtre, ſuaue. Dilucidum ſit uſitatis verbis, propriis, diſpoſitis aut circumſcriptione conſueta, aut intermiſſione, aut concione verborum. Obſcurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione, atque immutatione verborum. Brevitas autem conſicitur ſimplicibus verbis: ſemel unaquaque re dicenda: nulli rei, niſi, ut dilucidè dicas, ſerviſſimo. Probabile autem genus eſt orationis, ſi non nimis eſt comutum, atque expolitum, ſi eſt auctoritas & pondus in verbis, ſi ſententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum, & moribus. Illuſtris autem oratio eſt, ſi & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & ſuperlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem ſignificantia, atque ab ipſa actione, atque imitatione rerum non abhorrentia. Eſt enim hæc pars orationis, quæ rem conſtituat præne ante oculos. Is enim maximè ſenſus attingitur: ſed ceteri tamen, & maximè mens ipſa moveri poteſt. Sed quæ dicta ſunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illuſtrem omnia. Eſt enim plura aliquando illuſtre, quàm illud dilucidum, altero ſit ut intelligamus, altero verò, ut videre videamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia & jucunditate verborum ſonantium, & lenium; deinde conjunctione, quæ neque aſperos habeat conſuſus, neque diſjunctos, atque hiantes: & ſit circumſcripta non longo anfractu, ſed ad ſpiritus vocis apto, habeatque ſimilitudinem, æqualitatemque verborum, tum ex contrariis ſumta verbis: crebra crebris, paria paribus reſpondeant, relataque ad idem verbum: & geminaria, atque duplicata, vel etiam ſæpius iterata ponantur: conſtructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum diſſolutionibus relaxetur. Fit etiam ſuauiſ oratio, cum aliquid aut inuſitatum, aut inauditum, aut novum dicas. **DELECTAR** enim quidquid eſt admitabile, maximèque movet ea, quæ motum aliquem animi miſcet, oratio: quæque ſignificat oratoris ipſius amabilem mœrem: qui exprimitur, aut ſignificando iudicio ipſius ex animo humano ac liberali aut inflexione ſermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi ſui cauſa, alia dici ab oratore, alia exiſtimari videntur, idque comitate fieri magis, quàm vanitate. Sed multa ſunt ſuaavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obſcuram, aut minus probabilem faciunt. Itaque etiam hoc loco nobis eſt ipſis, quid cauſa poſtulet, iudicandum. (xx) C. F. Reliquum eſt igitur, ut dicas de converſa oratione, atque mutata. C. P. Eſt itaque id genus totum ſitum in commutatione verborum: quæ ſimplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio. Ex verbo, cum aut proprium, aut idem ſignificans, aut factum verbum in plura verba diducitur. Ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut aſſumta verba remouentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione ſit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi poteſt commutatio, non verborum, ſed ordinis tantummodo: ut, cum ſemel dictum ſit directè, ſicut natura ipſa tulerit, invertatur ordo, & idem quaſi ſurſum verſus, retroque dicatur; deinde idem interſe, atque permiſtè. Eloquendi autem exercitatio maximè in hoc toto converſendi genere verſatur. (bb) C. F. *Aſſio*

igitur ſequitur, ut opinor. C. P. Eſt ita: quæ quidem oratori & cum rerum, & cum verborum momentis commutanda maximè eſt. Facit enim & dilucidam orationem, & illuſtrem, & probabilem, & ſuauem, non verbis, ſed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum valent, ſi cum orationis genere conſentiant, ejuſque vim, ac varietatem ſubſequentur. (ii) C. F. Num quidnam de oratore ipſo reſtat? C. P. Nihil ſanè, præter memoriam, quæ eſt *gemina* litteraturæ quodammodo, & in diſſimili genere perſimilis. Nam ut illa conſtat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimuntur illæ notæ: ſic conſectio memoriæ, tanquam cera, locis utitur, & in his imaginibus, ut litteras, collocat. (kk) C. F. **QVONIAM** igitur vis orationis omnis expoſita eſt, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quattuor eſſe ejus partes: quarum prima, & poſtrema ad *motum animi* valet. is enim initiis eſt, & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, *fidem* facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, ſæpe etiam primum, poſtremum quidem ſerè ſemper, tamen reliquo in curſu orationis adhibenda eſt, maximeque cum aliquid aut confirmatum eſt, aut reprehensum. Itaque ad *fidem* quoque vel plurimum valet. Eſt enim *amplificatio*, vehemens quædam argumentatio, ut illa docendi cauſa ſit; hæc, commovendi. (ll) C. F. Perge igitur ordine quattuor mihi iſtas partes explicare. C. P. Faciam, & à principiis primum ordiar, quæ quidem ducuntur aut ex perſonis, aut ex rebus ipſis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attentè audiamur. Quorum primus locus eſt in *perſonis* noſtris, diſceptatorum, adverſariorum; & quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur, aut meritis noſtris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maximè liberalitatis, officii, juſtitiz, fidei: contrariis rebus in adverſarios conferendis, & cum iis qui diſceptant, aliqua conjunctionis aut cauſa, aut ſpe ſignificando: & ſi in nos aliquid odium, offenſive collocata ſit, tollenda ea, minuendave, aut diluendo, aut extenuando, aut compenſando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, & attentè, à rebus ipſis ordiendum eſt. Sed facilimè auditor diſcit, & quid agatur, intelligit, ſi complectare à principio genus, naturamque cauſæ, ſi definias, ſi divides, ſi neque prudentiam ejus impediſſe *confuſione partium*, nec memoriam multitudinem: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt rectè referri. Ut attentè autem audiamur, trium rerum aliqua conſequeatur. Nam aut magna quædam proponemus, aut neceſſaria, aut conjuncta cum ipſis, apud quod res agetur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, ſi quando tempus ipſum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adverſario dictum aliquid, & maximè in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus aptè, ne derelinquamus: & quæ ſuo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri. (mm) C. F. Quid? in narratione quæ tandem conſervanda ſunt? C. P. Quoniam narratio, eſt rerum explicatio, & quædam quaſi ſedes, ac fundamentum conſtituendæ fidei, ea ſunt in ea ſervanda maximè, quæ etiam in reliquis ſerè dicendi partibus: quæ partim ſunt neceſſaria, partim aſſumta ad ornandum. Nam ut dilucidè probabiliterque narremus neceſſarium eſt: ſed aſſumimus etiam ſuaavitatem. Ergo ad *dilucidè* narrandum eadem illa ſuperiora explicandi, & illuſtrandis præcepta repetemus, in quibus eſt brevitatis: eaque ſapentiſſimè in narratione laudatur, de qua ſupra dictum eſt. *Probabiliſ* autem

x. Quæ eſt gemina litteraturæ. Ita quoque Palatini, explicatque pluribus Franciſcus Iureus Animadverſionibus ad lib. 1. Epistolæ 25. Symmachi.

possis, aut quomodo invidia vitetur: Alterum, quod ad aliquod commodum, usumque refertur: ut, *quemadmodum* sit respub. administranda, aut *quemadmodum* in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quaeritur, unum genus est quaestionis possitne aliquid effici, ut, cum quaeritur, *acquiescentiam* perfecte sapiens esse possit: Alterum, *quemadmodum* quidque fiat, ut, *quoniam pacto* virtus pariat, naturane, an ratione, an usu. Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris, naturalibusque quaestionibus, causae, rationesque rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid sit id, de quo agitur, quaeritur, duo sunt, genera: quorum in altero disputandum est, aliud, an idem sit, ut *pertinacia* & *perseverantia*: In altero autem, descriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit *avarus*, aut quid sit *superbia*. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quaeritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de aequitate dicendum est. De honestate sic: ut, *Honestissime* sit pro amico periculum, aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, *Simo utile*, in rep. administranda versari. De aequitate vero sic: ut, *Simo aequum*, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quaeritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim simpliciter solam quaeritur, quid honestum sit, quid utile, quid aequum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid aequius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid aequissimum: cujus generis illa sunt, *qua praestantissima* sit dignitas vitae. Atque ea quidem, quae dixi, cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est praecipendi genus, quod ad rationem officii pertinet: ut, *quemadmodum* colendi sint parentes: Alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis moeroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione saepe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque haec ferè est partitio consultationum. (aaa) C. F. Cognovi: sed quae ratio est in his inveniendi, & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne censēs, & non eandem esse, quae est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem, & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quae est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur. Cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant omnino. Et earum quidem forma duplex est: quarum altera delectationem sectatur aurium: alterius, ut obtineat, probet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio: Itaque illud superius, *exornatio* dicitur: quod cum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscepimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum, vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteritatis temporis, aut in praeteriti disceptatione versatur: quorum alterum *deliberationis* est, alterum *judicii*, ex qua partitione tria genera causarum existerunt: unum, quod à meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum, tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. (bbb) C. F. Mihi verò placet. C. P. Ac laudan-

di, vituperandique rationes, quae non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honestè vivendum valent, exponam breviter, atque à principiis exordiar & laudandi, & vituperandi. OMNIA enim sunt profectò laudanda, quae conjuncta cum virtute sunt: & quae cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis, exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodatae. Non enim dubia firmantur, sed ea, quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quae antè dicta sunt: & narrandi, & augendi praercepta repetentur. Et, quoniam in his causis omnis ratio ferè ad voluptatem auditoris, & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum *insignibus*, quae habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus saepe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerosè non ad similitudinem versuum sed ad explendum aurium sensum, & apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, sive quae admirabilia, & nec opinata, sive significata monstris, prodigiis, & oraculis: sive quae videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina, atque fatalia. OMNIS enim expectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvvisus exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona, malae versantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, quae ducuntur à genere: quo breviter, modiceque laudato, aut, si erit infame, praetermissio: si humile, vel praeterito, vel ad augendam ejus, quem laudas, gloriam, tacto: deinceps, si res patitur, de fortunis erit, & facultatibus dicendum, postea de corporis bonis: in quibus quidem, quae virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. deinde est ad facta veniendum, quorum collocatio triplex est, aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt dirigenda. Sed hic locus virtutum, atque vitiorum latissimè patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustiam, & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex, aut enim scientia cernitur virtus, aut a cione. Nam, quae prudentia, quae calliditas, quaeque gravissimo nomine *sapientia* appellatur, haec scientia pollet una. Quae verò moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui *temperantia* nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica: in publicis, civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res, & in communèis distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur: & ea, quae absunt, non expetendo, & ab iis, quae in potestate sunt, abstinendo. Est virtus autem in commodis est itidem duplex, nam quae venientibus malis obstat, *fortitudo*: quae, quod jam adest, tolerat & perfert, *patientia* nominatur. Quae autem hac uno genere complectitur, *magnitudo animi* dicitur: cujus est liberalitas in usu pecuniae simulque altitudo animi in capiendis incommotis, & maximè injuriis: & omne, quod est ejus generis, a grave, sedatum, vel non turbulentum. In communione autem quae posita pars est, *justitia* dicitur, eaque erga deos, religio: erga parentis, pietas, vulgò autem bonitas: creditis in rebus

benivo-

1. *Haec quaedam quasi verborum modo.* Lambinus jactat se in *modo* suo, ego retinco cum libris illud *modo*; in quo etiam sua est similitudo.

2. *Grave, sedatum, vel non turbulentum.* Est à Pal. prim. & ita fuisse in aliis item scriptis, inde colligas, quod illud *vel non turbulentum* ab-

sit quinto. arbitrabatur nimirum scribere fuisse notam variae lectionis; cum tamen inueneret, altitudinem animi versari circa res graves sedatasque; vel cerce extra turbulentiam. Hiciorp. habebat *gravis sedatum, non turbulentum*, ut edidit Lambinus. nam tetro culi *gravis, sedatum & turbulentum*.

fit, non habebimus necesse semper concludere. (xx) C. F. Quid? illa, quæ sine arte appellantur, quæ jamdudum *afsumta* dixisti, æquonam modo, æquonam loco artis indigent? C. P. Illa verò indigent: nec eò dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non paritoratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tractat, & maxime in testibus. Nam & de toto genere testium, quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est: & argumenta, rerum esse propria: testimonia, voluntatum: utendumque est exemplis, quibus *testibus creditum non sit*: & de singulis testibus, si natura vani, si leves, si cum ignominia, si ipse, si metu, si iracundia, si misericordia impulsus, si premio, si gratia adducti: comparandique superiore cum auctoritate testium, quibus tamen creditum non sit. Sæpe etiam *questionibus* resistendum est, quòd & dolo rem fugientes multi in tormentis ementiti per sæpe sunt, morique maluerunt falsum fatendo, quàm inficiando, dolere. Multi etiam suam vitam neglexerunt, ut eos, qui his cariores, quam ipsi sibi essent, liberarent. Alii autem aut natura corporis, aut consuetudine dolendi, aut metu supplicii, aut mortis, vim tormentorum pertulerunt. Alii ementiti sunt in eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt. Neque est obscurum, quia, si quoniam in utramque partem sunt exempla, & item ad conjecturam faciendam loci in contrariis contraria sunt sumenda. Atque etiam incurrit alia quædam in testibus, & in questionibus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigunt, aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio dicta subtiliter reprehenduntur. (xx) C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in *perorando* est, de qua senè velim audire. C. P. Facilius est explicatio perorationis. nam est divisa in duas partes, amplificationem, & enumerationem. Augendi autem & hic est proprius locus in perorando: & in cursu ipso orationis declinationes ad amplificandum dantur, confirmata re aliqua, aut reprehensa. Est igitur amplificatio, gravior quadam affirmatio, quæ motu animorum, conciliet in dicendo fidem. ea & verborum genere conficitur, & rerum. Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia, plena, sonantia, juncta, facta, cognominata, non vulgata, superlata, in primisque translata, nec in singulis verbis, sed in continetibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque semper quasi naturalis, & non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatio. Hæc igitur in verbis: 2 quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos permovendos, accommodata est. Sed & in verbis & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda, nam hæc, quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quàm causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem ex locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem: maximeque definitiones valent conglobate, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum confictio: & cause, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines, & exempla: ficta etiam personæ: muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est

duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu. Natura, ut celestia, ut divina, ut ea, quorum obscura causa, ut, in terris, mundoque admirabilia quæ sunt: ex quibus similibusque si attendas, ad augendum permulta suppetunt. *Vsa*, quæ videntur hominibus aut prodesse, aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines: ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore: ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate: ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum, & liberalitatem valent. Ex his & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, à quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi in his rebus aut amissis, aut amittendis periculo. *Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser.* Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: & à quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurive sit, exprimitur breviter. *Cyro enim* arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud jam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad *delictationem* exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt expectationem, admirationem, voluptatem. In *cohortationibus* autem, bonorum, ac malorum enumerationes, & exempla valent plurimum. In iudiciis accusatori ferè, quæ ad iracundiam: reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet & defensor iracundiam. *Enumeratio* reliqua est, nonnumquam laudatori, suafori non sæpe, accusatori sæpius, quàm reo necessaria. Hujus ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorum. Et reo rarius utendum est, quod ponenda sunt contraria: quorum 3 dissolutio in brevitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne *ostentatio memoria* suscepta, videatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet. (xx) C. F. QVONIAM & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti, questionis locum. C. P. Duo sunt, ut in iudicio dixi, questionis genera: quorum alterum finitum temporibus, 4 & personis, causam appello: Alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus notatum, quod *propositum* voco. 5. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam, & contraversa, inest enim infinitum in definito, & ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus: cuius genera sunt duo: cognitionis alterum: ejus scientia est finis, ut verine sint sensus: alterum actionis: quod refertur ad efficiendum quid, ut, si queratur, *quibus officiis amicitia colenda sit*. Rursus superioris genera sunt tria: quid sit: quale sit. Sit, necne, ut, *quem natura sit*, an in more. Quid autem sit, *sine jus*, id, quod majori parti sit utile. Quale autem sit, *juste vivere*, sit, necne, utile. Actionis autem duo sunt genera. Unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum: ut, *quibus rebus adipisci gloriam*

O 2

possis,

1. *Quoniam in utramque partem sunt exempla.* Volebat ita legi de conjectura Lambinus, quem admodum expresse habet Pal. pr. & Hitorp.
2. *Quibus actio vocis, vultus, & gestus congruent, &c.* Lambinus ait se reposuisse libris volentibus, *vultus, vultus & gestus*. si verum dicit, non vitupero. ac Pal. tamen pr. arque Hitorp. habent tantum, *vultus & gestus*. alter Pal. *alio vultus & gestus, &c.*
3. *Dissolutio in brevitate laudis.* Pall. utique *laudis*: ut item Hitorp. Lambinus ex scripto uno edidit, *non laudis*, malim adhibere

vulgato.

4. *Et personam causam appello.* Sic Pal. quintus. nam pr. *et personis, contraversam causam*. editio vetus, & *personis contraversam causam appello*.
5. *Sed est consultatio quasi pars causæ quædam & contraversa.* Haud aliter Pal. pr. nisi quod desinat illi *et*. verum enim vero quintus præfert: *sed propositum, hinc pars contraversa quædam causæ*. quæ scriptura ex aminanda otiosioribus.

fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, male cultu, pravilque opinionibus corruptum. quare in cohortando, atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus, 1 qua vi, bona consequi, malaque vitare possimus. Sed apud homines bene instructos plurimum de laude, & de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda, augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitiosque dicemus: fructus, emolumenta, voluptates, vitalesque dolorum profectantur: addantur etiam contumelia, atque ighominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen, & dedecus magnopere moveat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici, necne possit, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maximè ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt alia, quæ ipse conficiunt; alia, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eogenera, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se: alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ maximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem alia causa, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quaritur, quid sit optimum factu: aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quò tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniarum, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiam illa, quæ adversantur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra: non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, ut illa, *sa alia, procliviora, jucunda* videantur. Disuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferenda, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. Uterque verò ad augendum habeat *exemplorum* aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque sit in hoc genere meditatus, ut possit vel utilia, ac necessaria sæpe honestis, vel hæc illis anteferre. Ad commovendos autem animos maximè proficiunt, si incitandi erunt, huiusmodi *sententia*, quæ aut ad explendas cupiditates, aut odium satiantium, aut ad ulciscendas injurias pertinebunt. Sin autem reprimendi: de incerto statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secunda: sin autem adversæ, de periculo, commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententiis dicendis brevia esse debent, non enim supplex, ut ad iudicem, venit orator, sed hortator, atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortarique ad se breviter dicentem audiendum. Tota autem oratio, simplex, & gravis, & sententiis debet ornatio esse, quàm verbis. (Add.) C. F. Cognovi jam laudationis, & suasionis locos. nunc, quæ iudiciis accommodata sunt, expecto: idque nobis genus restare unum puto. C. P. Rectè intelligis: atque ejus quidem generis finis est, æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed ex comparatione nonnunquam: ut, cum de

verissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quaritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox dicetur, æquitate locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut, sine actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse defierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quaritur: quæ etiam si ante, quàm res in iudicium venit, aut conceitata, aut dijudicata, & aut confecta non sunt: tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: *Plus petisti: sed q petisti: non fuit tua petitiõ: 3 non à me, non hæc lege, non his verbis, non hoc iudicio.* Quartum causarum genus est positum in iure civili: quod est in privatarum, ac publicarum rerum lege, aut more positum: cujus scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundi que iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea ferè generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea separo à iudiciis, tempore magis agendi quam dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure civili, aut de æquo, & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in æquitate, & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod occiditur, *factum negi*: aut illud, quod factum fateare, neges eam vim habere, atq; id esse, quod adversarius criminetur, aut, si neque de facto neq; de facti appellatione ambi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat: & rectum esse quod feceris, concedendumve, defendas. Ita primus ille status, & quasi confictio cum adversario, conjectura quadam: secundus autem definitio, atque descriptio, aut informatio verbi: tertius æqui, & veri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet, aliquo statu, aut instiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda: sed etiam *rationem subiciat* recufationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, instiatio nemque facti: secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo: tertius, quod id rectè factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est, ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes, continent causas. sed distinguendi gratia *rationem* appellamus eam, quæ *affertur* à reo ad reculandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: *firmamentum* autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex firmamenti consistione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam *disceptationem* voco: in qua, quid deveniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in conjectura, *Cepervine* pecunias Decius. In definitione, *mihiurine* majestatem Norbanus. In æquitate: *Jurens* occiderit Optimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo, & resistendo: lata, ut dixi, & con-

1. Quæ vi bona consequi.) Lambinus è suis reposuit via; at Pal. pr. tantum habet, quæ bona cons. quint. quæ re bona, &c.
2. Aut confecta non sunt.) Exclufit non Lambinus suafu Horomanni, nequeque extitit in libris scriptis. at repert in meis: neque scio an ac-

cedere debeam rationibus Horomanni.

3. Non à me, non hæc lege.) Lambinus addit etiam mss. auctoritate, ut petere debuisti, non hæc lege, at nihil adjectum Palat.

de confusa sunt. Rationum & firmiter contentio adducit in angustam disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nam mo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quaestio, & disceptatio est extrema. In illis autem ubi ita dicitur, *Non minus* maiestatem, quod egit de Capione turbulentius. Populi enim Romani dolor iustus vim illam excitavit, non tribuni actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo quaedam populi Romani in ejus potestate, ac jure retinendo, aucta est potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, *Maiestas* est imperii, atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, Minueritne maiestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, & aequam per vim egerit. In his autem causis, ubi aliquid recte factum, aut concedendum, esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opinio, *Jura facti*, salutis omnium, & conservandae reipubl. causa: relatumque est ab Decio, *Ne sceleratissimum* quidem civem sine iudicio jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potueritne recte, salutis reipublicae causa, civem, evorsorem civitatis, indemnatum necare. Ita disceptationes ea, quae in his controversiis oriuntur, quae sunt certis personis, & temporibus notatae, sunt rursus infinitae, detractisque temporibus, & personis, rursus ad consultationis formam rationemque revertantur. Sed in gravissimis firmiter, etiam illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensionis contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quae conjectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem, venit, genere scripti ipsius. Nam etiam si verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamentis quid sit *penus*, aut cum ex lege praedii quaeritur, quae sunt *nota causa* non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter verbi, aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat, eod trahere significationem scripti, quod expediat, aut velit: aut, etiam si ambiguum scriptum non sit, vel à verbis voluntate & sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re contrarie scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti, sententiaeque contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quod omnes argumentationes repetitae ex inventendis locis conjiciantur. Quod quamquam in satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam *thesauros* aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quae sunt certarum causarum propria, tangemus. In conjectura igitur cum est in insitandis reus, accusatori haec duo prima sunt, (sed accusatorem pro omni actore, & petitor appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis haec eadem controversiarum genera versari,) sed haec duo sunt ei prima, causa, & eventus. Causam appello, rationem efficiendi: eventum id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est. Quae enim in consilio capiendi futuri temporis praecipiebantur, quamobrem aut utilitatem videreu-

tur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet, quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici potuisse demonstrat. *Utilitatis* conjectura movetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acius, quo illa in utroque genere majora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti, *motus animorum*, si ira recens, si odium vetus, si ulciscendi studium, si injuriae dolor: si honoris, si gloriae, si imperii, si pecuniae cupiditas: si periculi timor, si aequi alienum, si angustiae rei familiaris: si audax, si levis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amans, si commota mente, si vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi: aut, si patefactum esset, depellendi criminis, vel perturbandi periculi, vel in longinquum tempus deferendi: aut si iudicii poena levior, quam facti praemium: aut si facinoris voluptas major, quam damnationis dolor. His ferè rebus facti suspicio confirmatur, cum & voluntatis in reo causae reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitiationeque alicujus incommodi quaeritur, ut aut spes, aut metus impulsus videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. quamobrem sint haec dicta de causis. (eod) C.F. Teneo, & quarto, qui sint illi eventus, quos ex causis effici dixisti. C.P. Consequentia quaedam signa praeteriti, & quasi impressa facti vestigia: quae quidem vel maxime suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causa communiter videntur insimulare & arguere omnes posse, 2 quorum modo interfuerit aliquid: haec proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum, ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut haesitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Haec enim, & talia sunt, quae aut re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quae si non erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit adjuncta illa disputatione communi. non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset: ut ira apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus *AVDACIAM* temeritati, non prudentiae esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad arguendum, non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponuntur. Atque haec quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, *ne argumentis* teneretur reus, ipsum sua cautione & fecisse, teste effugere non potuisse, deinde singuli laudentur. Quae autem essent laudabilia, dictum est. 3 Deinde etiam argumento firmo, quia tamen saepe fallum est, *posse recte* non credi: viro bono & firmo, sine vitio iudicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenues: dicendum erit, *NON ESSE* ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quaestiones habitae, 4 aut posulatio ut habeantur, causam adjuvabunt: confirmandum genus primum quaestiones erit: dicendum de *vi doloris*, de opinione majorum, qui eam rem totam,

O 4

tam,

1. Venit, genere scripti ipsius. Mendosum istud asserit Lambinus, subhincque genus, sed praeter ista, nescio.

2. Quorum modo interpretaris aliquid. Haec aliter Pall. prius impressi: quorum ita, contra omnem rationem.

3. Deinde etiam argumentis firmo. Pal. pr. argumentis, Pal. quintus

argumentis infirmo, quod ultimum verbum ferè salivam mihi mover, sed nec arguendum, insuper habendum videtur.

4. Aut posulatio ut habeantur. Malum quod est in Palat. quinto, est posulatio ut habeantur.

tam, nisi probassent, certe repudiassent. de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam (id quod acerbissimum est) liberi, civesque torquentur. de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis, qui cum de servis in dominos queri noluisse, de incestu tamen & conjuratione, quæ facta me consule est, querendum putaverunt. Irrendenda etiam disputatio est, qua solent ut ad infirmandas quaestiones, & meditata, puerilisque dicenda, tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quaestum: distaque quaestio, argumentis, & conjectura ponderanda. Atque hæc accusationis ferè membra sunt. Defensionis autem primum infirmatio causarum; aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi; aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut nullos animi motus, aut non tam impotentis fuisse. Facultatem autem infirmatione utitur, si aut *veris*, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, ut poenas, ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo *non esse* illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis, & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quàm criminis; aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quàm contra salutem valere debere: restitutumque, & quaestionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem ab accusatore ponuntur: denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. A reo autem, querela constati criminis, collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiarum, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modicè benivolentia iudicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, *obscuratus defensionibus*. Defensori, aut præteritis, aut obsecratis suspicionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt, casusque narrandi. In confirmandis autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utriusque maximè in peroratione faciendæ: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa: alteri, si planè causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum. (fff.) C. F. Scire mihi jam videor, quemadmodum conjectura tractanda sit. Nunc de definitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori, defensorique præcepta. Uter enim definiendo, describendoque verbo magis ad sensum iudicis, opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis illi, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. non enim argumentando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendoque verbo: ut, *si in reo pecunia absoluta, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem iudicii corruptelam ab reo: defensor autem, non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima verborum, in qua etiam si propius accedat ad consuetudinem, mentemque*

sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere & nititur æquitate: ut illa quasi scribenda lex sic esset, & quæque tamen complecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo uno prævaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autem testatur consuetudinem sermonis, verbique vim ex contrario reperjet quasi ex vero accusatore, cui contrarium est nomen prævaricationis: ex consequentibus, quòd *ea littera* de accusatore soleat dari iudici: ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrariis causis, quasi variè esse positus videatur. Sed huic tamen ipsi confugiendum est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi: communique sit hoc præceptum, ut, cum uterque definiarit, quàm maximè potuerit ad communem sensum, vimque verbi, tum similibus, exemplisque eorum, qui ita locuti sunt, suam definitionem, sententiamque confirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, *namque* esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, verbi se interpretatione defendat. Defensor autem & ea, quam proposui, æquitate nitatur, & ea cum genere faciat, non re, sed depravatione verbi se urgeri queratur. Quo in genere percerere poterit plerosque inveniendi locos, nam & similibus utetur, & contrariis, & consequentibus; quamquam uterque, tamen reus, nisi planè erit absurda causa, frequentius. Amplificandi autem causa, quæ aut cum digredientur à causa, dici solent, aut cum perorant, hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel omnino ad animos iudicum movendos ex iis, quæ sunt ante posita, sumuntur, si modo rerum magnitudo, hominumve aut invidia, aut dignitas postulabit. (ggg.) C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, quale sit quippiam, disceptatur, quæ ex utraque parte deceat, velim audire. C. P. Constat in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum, in quo reprehenduntur: sed, quoniam *iure se fecisse* dicunt, juris est omnis ratio nobis explicanda. quod dividitur in duas partes, primas naturam, atque legem: & utriusque generis vis in divinum & humanum jus est distributa: quorum æquitatis est unum: alterum, religionis. *Æquitatis* autem vis est duplex: cuius altera, directi, & veri, & iusti, & ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera ad vicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in beneficio, *gratia*: in injuria, *ultio* nominatur. Atque hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria *L E G I S* & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine litteris aut gentium jure, aut majorum more retinentur. Scriptorum autem privatum aliud est: publicum, aliud. Publicum, lex, senatusconsultum, foedus. privatum, tabule, pactum conventum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt, ea aut *consuetudine*, aut conventis hominum, & quasi consensu obtinentur. Atque etiam hoc in primis, ut nostros mores, legesque tueamur, quodammodo naturali jure præscriptum est. Et quoniam breviter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata nobis ad hoc causarum genus esse debebant ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de natura, de legibus, de more majorum, de propulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte, & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum

1. Et quaestio genus universum. Gulielmus emendandum censet: *ut illa quasi scribenda, &c.* Lambiniana nimis audacia sunt, quàm ut quis debeat sequi. Pal. pr. pro his habet: *corruptum se æquitate utilitate quasi scribenda lex si esset, quincus, corruptum*

se non rescindere utitur æquitate utilitate. & qua si scribenda lex si quamquam tunc complectitur, &c. erueret aliquid ex istis possem nisi festinatem nimis, itaque id præter minus occupatus.

3. Quæque tamen complecteretur. Pal. pr. quæque enim, Hittorp. quæque tamen complecteretur.

positum est, ut potui brevissimè, de omni controversiarum genere, nisi præterea tu quid requiris. (hbb) C. F. illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum *disceptatio* versatur in scriptis. C. F. Rectè intelligis. eo enim exposito, munus promissi omne confecerò. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet. uterque id, quod adversarius ex ambiguo scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut inutile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maximè, si poterit, ejusdem: quæque defendet ipse, eam rem, & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planiùs: eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut *captiosis*, aut vitii: contrariam autem si prebarit, fore ut multa vitia stulta, iniqua contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor *sensisse* videtur, & aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit: deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum infirmitur. Post, iudicem ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur: adsit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem: cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, à quoquam potius latoris sensum, quam à lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ planè scripta sint, neglexit: quæ numquam scripta sunt proferat? Cur *prudentissimos* in scribendo viros, summæ stultitiz putet esse damnandos? Quid impedièrit scriptorem, quo minùs exciperet illud, quod adversarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicitur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maximè graviter erit, vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, volunta-

teque defendet, in *confiliis*, atque in mente scriptoris, non in verbis, ac litteris vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis *aquitas* perturbaretur, si verbis legum, ac non sententis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus: erit iisdem *aquitas* sententis contra acerbitatem verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & scinter se sunt pleraque connexa & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæque proximè sententia & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adjuvat eisdem in contrariis legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius verba defendamus. Ita quæ modò de scripto, sententiaque præcepta sunt, eadem huc omnia transferemus. (iii) EXPOSITA sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inveniri, aut intelligi aut tractari possunt. nam & partiri ipsum, & definire, & ambigui partitiones dividere, & argumentorum locos nosse, & argumentationem ipsam concludere, & videre, quæ sumenda in argumentando sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, efficiatur: & vera à falsis, verisimilia ab incredibilibus dijudicare, & distinguere, aut malè sumta, aut malè conclusa reprehendere, & eadem vel angustè differere, ut *dialectici* qui appellantur: vel, ut oratorem decet, latè exprimere: illius exercitationis & subtiliter disputandi, & copiosè dicendi artis est. De bonis verò rebus, & malis: æquis, iniquis: utilibus, inutilibus; honestis, turpibus, quam potest habere orator, sine illis maximarum rerum artibus, facultatem, aut copiam? Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia *fontium* illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, alitve, perveneris, tum & hæc ipsa melius, & multo majora alia cognosces. C. F. Ego verò, ac magno quidem studio, mi pater: multisque ex tuis præclarissimis muneribus nullum *majus* exspecto.

M. TULLII CICERONIS
DE
OPTIMO GENERE ORATORVM.

Synopsis.

Unum genus esse perfecti Oratoris.

RATORVM genera esse dicuntur, tanquam poetarum. id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatum enim tragici, comici, epici, melici etiam, ac dithyrambici, & quod magis est tractatum à Latinis, suum quodvis est diversum à reliquis. Itaque & in tragœdia comicum vitium est, & in comœdia turpe tragicum. & in ceteris

suus est cujusque certus sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandis, aut gravis, aut copiosos: alios re-nucis, aut subtilis, aut brevis: alios eis interjectos, & tanquam medios putet: de hominibus dicit aliquid, de re parum. In re enim, quod *optimum* sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poetam, sicut ita videtur: & Pacuvium tragicum:

1. Quid magis est tractatum à Latinis? Adr. Turnebus lib. 1. Adverf. cap. 4. restituit è mss. quo, locumque hunc dextrè interpretatur contra eos, qui substituant *quo minus* est. nam quod Lambinus ei op-

ponat locum è proemio lib. 1. Tusc. quæst. plus nihilo est. ferus quidem poetam accipere Romani, sed acceptam diligenter & vanè excoluerunt inquit Gallic.